

ЗАПРОШУЄМО ДО ДИСКУСІЇ В РАМКАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 338.2; 338.3

**Богдан АНДРУШКІВ, Ольга ВЛАДИМИР,
Наталія КИРИЧ, Ольга ПОГАЙДАК,**

СИМПТОМИ БІЗНЕСОВОГО НАРЦИСИЗМУ, КУЛЬТУРНОГО ТА ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ЯК СВІДЧЕННЯ ВІДСУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ДЕРЖАВІ

Досліджено особливості розвитку таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм, що з'явилися внаслідок нехтування ідеологічним напрямом розвитку держави та національної економіки. На основі аналізу літературних джерел та існуючого досвіду роботи державних органів влади, суб'єктів господарювання виявлено проблеми їх ідеологічного забезпечення та розвитку встановлено закономірності взаємозв'язку між бізнесовим нарцисизмом, культурним та правовим нігілізмом та особливостями впровадження інноваційних технологій на різних рівнях управління. Здійснено дослідження існування цих явищ в умовах трансформаційної економіки посттоталітарного суспільства. Розкрито можливості підвищення відповідальності за ефективність суспільного розвитку та промислового виробництва, в тому числі шляхом впровадження духовних, культурних і морально-етичних складових, інноваційно-управлінських процесів та інноваційних засобів модернізації виробничо-технологічних процесів. Встановлено, що одним з найбільш прийнятних методів оцінки стабільності функціонування підприємств з точки зору ефективності використання згаданих чинників в контексті Європейських вимог можуть використовуватися не лише інноваційні засоби, але і ліквідація таких негативних явищ як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм. Вказано, що подолання цих негативних явищ шляхом розробки та впровадження ідеологічної державної політики дозволить розробити ефективні важелі розвитку національної економіки та державності. Обґрунтовано, що ідеологічні чинники забезпечують умови стабільного функціонування промислових підприємств України в умовах внутрішнього національного ринку та створюють передумови їх конкурентоспроможності серед підприємств країн Європейського Союзу. Визначено основні суспільні обставини, які перешкоджають впровадженню ідеологічної державної політики та боротьбі з бізнесовим нарцисизмом, культурним

© Богдан Андрушків, Ольга Владимир, Наталія Кирич, Ольга Погайдак, 2019.

та правовим нігілізмом, зокрема, відсутність налагодженої правової та судочинної системи, корумпованість та олігархізація, безвідповідальність та безкарність.

Ключові слова: *бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм, інновації, ідеологія, державна політика, промислові підприємства, стратегія, фінанси, трансформаційне суспільство.*

JEL classification: A13, D20, E2, E6.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах активізації підготовки національної економіки та промислового виробництва до європейських стандартів, важливими залишаються не лише впровадження інновацій, наукових засобів менеджменту, але і ліквідація в управлінні таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм як одних з притаманних явищ розвитку держави та національної економіки. Загостренню означеної проблематики сприяють й інші обставини, зокрема, особливості адміністративно-територіальної реформи, закономірності побудови і використання форм обміну інформацією у системі державного управління суб'єктами господарювання. Зухвала і неприйнятна поведінка можновладців та бізнесменів пострадянського типу мислення, яка характеризується частими бійками у Верховній Раді України, стріляниною на автодорогах, рейдерством у бізнесі, корупцією, олігархією та всюдозволеністю, призводить не лише до формування негативного іміджу країни, але й суттєво гальмує її розвиток на засадах здорової конкуренції, верховенства правосуддя, стратегічного бачення усіх об'єктивно необхідних державотворчих процесів.

В управлінських процесах різних рівнів й надалі присутній стиль поведінки так званих колишніх «хлопчаків-комсомольців», а «сьогодні тітушок в балаклавах», основним девізом яких є російське прислів'я «Сила є – розум не потрібен», іншими словами фізична сила превалює над законом. Зрозуміло, така ситуація викликає обурення у суспільства та сприяє формуванню численних рухів волонтерів-активістів, які чинять акт спротиву та добиваються законності дій і правосуддя. Проте дедалі частіше активізуються незаконні розправи над непокірними з метою залякування та придушення спротиву громадськості. В країні й надалі успішно реалізується модель бандитського стилю управління та ведення бізнесу. Проблемою є й те, що зухвала манера у вирішенні бізнесових питань трансформувалась і в інші сфери суспільного життя. Можновладці та бізнесмени пострадянського типу мислення шляхом авторитарного тиску й підкупу намагаються вирішувати свої справи і в повсякденному житті: в освіті, у медичних та інших закладах обслуговування, на автодорогах тощо. При цьому вкрай негативним є те, що хоч з одного боку, активно-свідома молодь зазнає розправ з боку представників влади та бізнесу, проте з іншого – значна частина молодого суспільства переймає їх поведінку. Отже, вкрай важко національну економіку очистити від корупції та беззаконня.

У сучасному суспільстві не все вирішується силою грошей і влади. Проте очевидним є, що для формування ефективного менеджменту необхідні інші складові. Про українців, про їхні традиції, звичаї можна багато почути, прочитати і побачити. Тому постає запитання: де культура, гуманізм, співчуття в нашої еліти, де благородство

знаті, не кажучи про патріотизм, відповідальність за державу, забезпечення соціальних потреб знедолених людей? Зрозуміло, що їх потрібно терпеливо і наполегливо виховувати. Та при наявності нібито розумних державних керівників, політичних лідерів у боротьбі за власність втрачаємо не лише культуру, душу та духовність, але і державність. І цей процес вже триває чверть століття!

Необхідно нагадати, що успішна реалізація ідеологічних та культурно-виховних заходів має відбуватися з врахуванням національних традицій і звичаїв, потужного культурного потенціалу не лише суб'єктів господарювання, а і держави, під чим пропонується розуміти ефективне використання сукупності всіх ресурсів у ланцюзі: духовність – національні традиції – освіта – наука – виробництво – побут, які мають бути спрямовані не лише на споживання, а і на цивілізований розвиток економіки; здатність комплексно використовувати нововведення, досвіду та знань із вітчизняним їх захистом; скорочення інноваційного лагу – проміжку часу між виникненням новизни і втіленням нововведення у виробничу практику і все це має відбуватися свідомо і патріотично, культурними та цивілізованими методами.

Основними проявами неонарцисизму в поведінці окремих українських бізнесменів є: зухвала поведінка, зневага до української мови та національних традицій, демонстрація так званої інтернаціональної незалежності, володіння дорогими автомобілями, відпочинок на дорогих курортах, вживання дорогих напоїв, носіння дорогого одягу ... самохизування і т. п. Їм байдуже, що основна народна маса перебуває на межі виживання і демонстрація надлишкової розкоші служить подразнюючим чинником для збіднілого населення. Ціни на продукти харчування, товари побутового вжитку і послуги стрімко зростають. В той же час заробітна плата робітників, середнього обслуговуючого персоналу, науковців, соціальні пенсії та стипендії стабільно залишаються тривалі роки без суттєвого росту. Тим часом олігархат, який погруз у власній розкоші та недалекоглядності, ніяк не сприяє порозумінню та злагоді у державі.

Ці та інші обставини зумовлюють доцільність вивчення особливостей розвитку таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм, які виникли внаслідок нехтування ідеологічною компонентою державного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій, де започатковано розв'язання проблеми. Значний внесок у дослідженні таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм зробило чимало науковців, зокрема: Ю. Свиначенко, Е. Соколова, М. Тофтул, Т. Лютий, Л. Маценко, В. Шинкарук та ін. [1–4]. Й. Шумпетер, особливо не торкаючись проблем культурного і правового нігілізму, зумів встановити взаємозв'язок між інноваційною діяльністю та динамікою економічного розвитку, що привело до подальших досліджень цієї проблематики такими вченими, як Дж. Менш, К. Перез, Р. Едвард Фрімен.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблем. Проте дуже мало вітчизняних науковців-економістів, філософів, психологів та інших спеціалістів приділяють увагу власне цій проблемі в контексті розробки державної ідеології, національної ідеї та їх впровадження на підприємствах в адаптаційно-трансформаційних умовах відповідно до вимог асоційованого членства в ЄС. Недостатньо уваги приділено дослідженню проявам бізнесового нарцисизму, культурного та правового нігілізму в контексті довготривалого розвитку національної

економіки, зокрема інноваційного розвитку народного господарства. Отже, розвиток трансформаційних процесів та адаптація національної економіки до вимог і стандартів Європейського Союзу, зумовили потребу у розробці методики та методології формування національної ідеї з метою подолання таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм, які в подальшому можуть призвести до зниження конкурентоспроможності національної економіки, спаду інвестицій та інноваційних впроваджень у пріоритетні галузі народного господарства.

Мета дослідження. Визначення негативного впливу таких чинників, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм на ефективність заходів з впровадження інновацій, науково-технічного прогресу, виконання певної сукупності робіт і заходів, крізь призму ідеологічного обґрунтування, планування виробництва та фінансування зумовило мету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує міжнародний досвід, вивчення механізму створення і поширення новітніх традицій на промислових підприємствах має здійснюватись в рамках морально-етичних норм та в контексті державної ідеології. В силу цих обставин вивчення особливостей розвитку таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм є одним з актуальних напрямів розвитку національної економіки. Відповідно ефективність виробництва забезпечує продовження ідеологічного інноваційно-наукового ланцюга: духовність – мораль – традиції – освіта – наука – виробництво – побут. Держава, створюючи умови для реалізації національної політики, впливає на розвиток не лише державного, а й приватного та комунального секторів, що зумовлює необхідність залучення державних ідеологічних засад управління цими процесами. Отже, настав час розробки алгоритму державного просування ідеологічних цільових науково-технічних програм щодо реалізації та застосуванні обґрунтованих підходів у процесах адаптації вітчизняних суб'єктів господарювання до умов ЄС.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидат має відповідати Копенгагенським критеріям, які були прийняті в червні 1993 р. Критерії вимагають, щоб в державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи і пошани прав людини, а також принцип правової держави. Забезпечити дотримання таких вимог як на рівні країни, так на рівні суб'єктів господарювання можливо лише завдячуючи високому рівню духовності, державному розумінню справи та державній ідеології, побудованій на національних традиціях тощо.

Кожне сучасне високорозвинуте суспільство і його надбудова – держава, зацікавлені не лише у впровадженні нової техніки, розвитку новітніх технологій, що ґрунтуються на передових досягненнях науки, а і в попередженні виникнення всіх пов'язаних з цим негативних явищ, серед яких можна виокремити такі як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм. Найважливішим завданням у цьому процесі є вироблення стратегії, яка забезпечить можливість гнучкої ідеології державної політики, що дозволить дотримуватись пропорцій духовних і морально-етичних норм, а також балансувати між темпами розвитку наукового, технічного, фінансового і виробничого потенціалів. Створення системи такої взаємодії всіх учасників циклу може забезпечити впровадження нової техніки, новітніх технологій, методів і засобів управління, досягнень науково-технічного прогресу, що є головним завданням

нової політики держави. Вона буде більш ефективною, якщо буде позбавлена пострадянських рудиментів, серед яких бізнесовий нарцисизм, культурний, правовий нігілізм. Державна політика має бути представлена комплексом господарських підходів і рішень, що визначають головні напрями нововведень науково-технічного прогресу, оновлення основних фондів, удосконалення управління, організації виробництва і праці, економіки соціального розвитку, і безумовно вивчення знову ж таки, особливостей розвитку таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм з метою ліквідації духовного, правового та культурного нігілізму як одного з актуальних напрямів розвитку національної ідеології та економіки.

Нарцисизм – риса характеру, яка полягає у виключній самозакоханості, і на нашу думку, вона досить часто проявляється у самопереоцінці, впевненості у непокараності тощо. Термін походить з грецького міфу про Нарциса, гарного молодого чоловіка, який відкинув кохання німфи Ехо. У покарання за це він був приречений закохатися у власне відображення у воді озера і помер від цієї любові.

У психології та психіатрії надмірний нарцисизм розглядають як серйозну особистісну дисфункцію або розлад особистості. Слова «нарцисизм», «нарцистичний» і «нарцис» зазвичай використовуються як негативно забарвлені риси характеру, що вказують на марнославство, зарозумілість, егоїзм або просто самозакоханість [1]. Стосовно соціальної групи, вони можуть іноді означати елітарність або байдужість до проблем інших людей. Вважаємо, що нинішні українські нарциси є егоїстичним породженням посттоталітарного періоду. Тому, на нашу думку, менеджери різних рівнів, яким притаманна дана риса, заражені вірусом як саморуйнування, так і руйнування державних устоїв шляхом знецінення національних цінностей.

Що стосується поняття «нігілізм», то воно походить від лат. «*nihil*» – «ніщо», і означає світоглядну позицію, суть якої полягає в запереченні цінностей. Найчастіше зустрічається екзистенціальний нігілізм, який стверджує, що життя не має жодної мети чи значення. Моральний нігілізм заперечує значення етичних норм [3].

Правовий нігілізм – деформаційний стан правосвідомості особи, групи, суспільства, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір. Ігнорування закону зі злочинною метою – самостійна форма деформації правосвідомості. Разом з тим правовий нігілізм породжує правопорушення, у тому числі кримінального характеру [4].

За умов існування згаданих негативних явищ необхідним є ефективне використання ідеологічних, духовних, етико-моральних, культурних та інших важелів боротьби. Реалізація ідеологічних заходів має відбуватися відповідно до соціально-економічної політики держави за допомогою відповідних правових та організаційних механізмів. Держава системно і цілеспрямовано має здійснювати заходи щодо удосконалення національної ідеології, формування і розвитку інноваційно-виробничого потенціалу. Серед моделей державної інноваційної політики, які базуються на державній ідеології, розрізняють дві – американську та японську. Стратегії інших країн є їхніми різновидами. Основні напрями державної політики для всіх країн такі: державне пряме та опосередковане стимулювання розвитку науки та техніки; освоєння їх результатів; стратегія підготовки та перепідготовки кадрів; формування інфраструктури суспільного

клімату, який забезпечує розвиток інноваційних процесів і формування державою сприятливого інноваційного клімату, інше. При тому необхідно враховувати наявність духовних та високоморальних кадрів високої кваліфікації; матеріально-технічної й фінансової бази для проведення досліджень та експериментів з впровадження нової техніки, продуктів, технологій.

Державна політика має реалізовуватися із дотриманням відповідних принципів, серед яких слід назвати: орієнтація не лише на духовний, а і на високотехнологічний шлях розвитку економіки України; визначення державних пріоритетів ідеологічного розвитку; формування нормативно-правової бази у цій сфері діяльності; створення умов для збереження, розвитку й використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; забезпечення взаємодії духовного, морально-етичного розвитку, науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективного використання ринкових механізмів; здійснення заходів підтримки міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій; фінансова підтримка, ведення сприятливої кредитної, податкової і митної політики; сприяння розвитку інфраструктури; інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання; підготовка кадрів у відповідних сферах діяльності.

Отже, державна політика має стосуватися не лише ефективного господарського використання науково-технічного потенціалу, зміцнення внутрішніх зв'язків підприємств у науково-технічному комплексі, але важливе місце у ній має посідати формування новітньої ідеології, пов'язаної як з переорієнтацією системи державного регулювання на всебічне зацікавлення підприємництвом, приватною ініціативою, так і оновленням виробництва на наукових засадах.

Набір методів і засобів реалізації цієї політики на рівні суб'єктів господарювання досить широкий. Він включає різні державні заходи, які стимулюють морально-етичну сторону взаємовідносин, інноваційну активність виробництва, бізнесу, соціального розвитку. Для створення сприятливих умов реалізації державної політики актуальними є: коригування податкового, патентно-ліцензійного законодавства; політики амортизаційних відрахувань; обмін технологіями; розвиток системи контрактних взаємовідносин; зняття ряду обмежень щодо охорони навколишнього середовища, антирейдерського законодавства; різні форми підтримки міжорганізаційної кооперації та малого бізнесу на мікро-, мезо- і макрорівнях. Наприклад, традиційним методом впливу на розвиток виробничого патріотизму, державницької ідеології у промисловості, особливо в періоди економічних потрясінь, є податкові пільги на продукцію вітчизняного виробництва.

Шукаючи шляхи вирішення проблематики, визначення чинників впливу на ефективність заходів з впровадження державної ідеології умовно можна використати чотири варіанти інноваційної державної політики:

1. Політика ідеологічного забезпечення технологічного поштовху, яка ґрунтується на тому, що пріоритетні напрямки розвитку науки й техніки визначаються державою, яка володіє не лише необхідними матеріально-фінансовими ресурсами, експертизою та інформаційним забезпеченням, а і високим рівнем самосвідомості управлінського персоналу. Такий варіант інноваційної політики виходить з наявності науково-технічних та соціально-економічних проблем і передбачає для їх вирішення розробку

різних державних програм, великих капіталовкладень, інших прямих форм державної участі у регулюванні інноваційних процесів, ідеологічного забезпечення духовної та морально-естетичної компонент. Характерним прикладом такої політики є політика уряду США у 40–50-х рр. XX ст., коли створювались принципово нові напрями в галузі електроніки, ЕОМ, зв'язку, авіабудування.

2. Політика формування ринку з цивілізованим обличчям європейської орієнтації передбачає виділення провідної ролі у ринковому механізмові морально-етичних норм в розподілі ресурсів й визначенні напрямів розвитку науки і техніки. Така політика орієнтована на обмеження ролі держави в стимулюванні фундаментальних досліджень, створенні не лише економічного, а і високодуховного клімату та інформаційного середовища для нововведень у фірмах, скорочення прямої участі в НДЕКР та дослідженнях ринків, а також на зменшення прямих форм регулювання, які заважають стимулюванню ринкової ініціативи та ефективній перебудові ринку. Ця форма політики була пріоритетною в 70-х рр. XX ст. у США, Німеччині, Японії, на початку 80-х рр. XX ст. до неї повернулась більшість розвинених країн.

3. У 60–70-х рр. XX ст. в США мала місце політика соціальної орієнтації, яка передбачала регулювання соціальних наслідків НТП, а прийняття рішень базувалось на широкому соціально-політичному консенсусі із залученням широкої громадськості. Цей час характерний великою кількістю розробок у військовій сфері, які було направлено в цивільну промисловість для виробництва товарів народного споживання. В нашому випадку соціо-гуманітарна орієнтація могла б успішно впроваджуватися в українському суспільстві.

4. Зусилля, які спрямовуються на зміну економічної структури господарського механізму. Така політика передбачає великий вплив передових технологій на вирішення соціально-економічних проблем, на зміни галузевої структури, на взаємодію суб'єктів господарювання, на рівень життя і т. д. На сьогодні тільки Японія послідовно дотримується такої політики, здійснюючи її паралельно з ринковою [5].

Роль новітньої державної ідеології у розвитку економіки зумовлюють принципи дії організаційно-економічного механізму управління діяльністю підприємств, які базуються на ідеології духовного і морально-етичного розвитку особистості. Нині частка інновацій, пов'язаних тільки з удосконаленням традиційних технологічних процесів, продовжує мати тенденцію до зменшення. Ідеологічна компонента в цьому випадку могла б відіграти свою позитивну роль. Наприклад, в розвинутих державах з високим рівнем інновацій вона досягає 10–12% та забезпечує стабільне зростання частки наукомісткого сектору виробництва, зокрема, в доданій вартості та зайнятості. Так, у підприємств обробної промисловості розвинутих країн цей сектор становить у середньому 35–40% доданої вартості та зайнятості. Приблизно таким самим є показник частки високотехнологічної продукції в загальному випуску продукції; активне запровадження інновацій в економіці супроводжується зниженням матеріаломісткості та енергомісткості виробництва, зростанням продуктивності праці й відповідно підвищенням конкурентоспроможності країни [6].

Зокрема США, де забезпечено високий патріотичний ідеологічний рівень, є світовим лідером в інноваційному розвитку. На початок XXI ст. їм належали такі частки світового ринку продукції високотехнологічних галузей: аерокосмічної – близько

55%; фармацевтики – 30%; комп'ютерів, офісного та комунікаційного обладнання – 34%; чітко визначена спрямованість відтворювального процесу на досягнення високотехнологічної конкурентоспроможності за рахунок наукових знань, технологій та інформації; наявність соціально-економічної інфраструктури, релевантної завданням зростання технологічної конкурентоспроможності до рівня підприємств найрозвинутіших країн світу; наявність технологічного й виробничого потенціалу – матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентної високотехнологічної продукції [7].

Однією з особливостей розвитку таких негативних явищ, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм є їх активне поширення як у галузевій, так і в регіональній площинах і наносить суттєву шкоду національній економіці. В індустріально розвинених країнах, на відміну від українських бізнесменів, які ховають гроші в офшорах, – є обґрунтоване прагнення забезпечити формування і реалізацію національної ідеології та політики своєї держави. Ці обставини зумовили необхідність розробки комплексних взаємопов'язаних прогнозів національного духовного та науково-технічного розвитку. При цьому протягом останніх років практично в усіх країнах значно підвищилась роль держави у розробці різних прогнозів, формуванні науково-технічних програм, їхньому фінансуванні та організаційному забезпеченні. Таке підвищення ролі держави у виборі ідеологічних пріоритетів науково-технічного розвитку і їх прогнозованого забезпечення проявляється у створенні в більшості країн спеціальних, ідеологічних управлінських структур.

Зокрема, зростаючий інтерес до довгострокового науково-технічного прогнозування і визначення ідеологічних пріоритетів у стратегічних напрямках державної політики зумовив розробку відповідних програм і в галузевому, і в регіональному планах. Ідеологічне забезпечення стратегічного прогнозування стало необхідністю, тому більшість країн періодично друкують так звані «білі книги», в яких відображаються господарські пріоритети відповідно до національної ідеології. Враховуючи регіональну та галузеву специфіку суспільного розвитку України, доцільно було б вивчити можливість впровадження «білих книг» в наших умовах. Наприклад, в «білу книгу» Тернопільщини можна було б віднести впровадження інновацій в переробній промисловості, індустрії будівельних матеріалів, туристично-рекреаційній діяльності тощо.

Високі темпи розвитку науково-технічного потенціалу є необхідною, але недостатньою умовою інтенсивної діяльності території. Достатня умова діяльності – це високий рівень духовності, інноваційної сприйнятливості, створення сприятливого інвестиційного клімату, відповідальності за її кінцеві результати. Тактика визначення пріоритетів у різних країнах ґрунтується на національних проблемах економіки. У процесі визначення цих пріоритетів розглядаються різні варіанти програм наукових досліджень. Наприклад, у Росії, Німеччині та інших країнах комісіями з науково-технічної та державної політики, що складаються з представників Національних академій наук та інших організацій, визначаються найважливіші наукові напрями досліджень, на розвиток яких виділяються значні суми асигнувань.

Іншими чинниками, які протидіють або сприяють розвитку патріотично-суспільних процесів, є: 1) духовні та моральноетичні чинники (відновлення інформаційних днів на виробництві, посилення виховної ролі в трудовому колективі управлінського складу,

сприяння розвитку духовності); 2) соціально-економічні чинники (фінансування інноваційно-інвестиційних проектів соціального характеру); 3) технологічні чинники (розвиток матеріальної та науково-технічної бази; 4) політичні, правові чинники (обмеження антимонопольного, податкового, патентно-ліцензійного характеру, або ж законодавче заохочення та державна підтримка інновацій); 5) організаційно-управлінські чинники: (незмінні організаційні структури, невиправдана централізація, авторитарний стиль керівництва, жорстке планування, орієнтування лише на традиційні ринки, або ж гнучкість організаційних структур, демократичний стиль керівництва, можливість самостійного корегування запланованих рішень, достатня автономія, переважно горизонтальне інформаційне забезпечення); 6) соціально-психологічні та культурні чинники: (опір змінам у зв'язку з можливістю зміни статусу та необхідністю пошуку нової чи перебудови традиційної роботи, зміни усталених способів діяльності та стереотипів поведінки, побоювання покарань за можливі невдачі, або ж матеріальне та моральне заохочення, громадське визнання, створення умов для творчої праці, сприятливий клімат в трудовому колективі).

Виходячи з територіальної, галузевої та структурної неоднорідності суспільного та науково-технічного потенціалу України, а також посттоталітарної морально-етичної спадщини, на етапі становлення цивілізованих ринкових відносин можна рекомендувати такі моделі ідеологічного розвитку:

1) модель «активізації та форсування виховних процесів у трудових колективах», яка забезпечує взаємодією політиків, громадськості, урядових структур з духовними структурами, науковими установами, ВНЗ, підприємствами і організаціями щодо спрямування їх діяльності на свідоме використання інтелектуального потенціалу у розвитку національної економіки. Її реалізація дозволить суттєво покращити якість духовного, інтелектуального, науково-технічного потенціалу України при мінімальних ресурсних витратах;

2) модель «державної підтримки ідеологічних форм впливу на суспільне життя та виробництво», орієнтована на підтримку виходу наукоємної продукції на світовий ринок різних галузевих господарств та регіональних інноваційних структур. Основна мета і покликання Уряду, духовенства, політиків, громадськості щодо розвитку цієї моделі полягає у сприянні нарощуванню науково-технічного потенціалу в системі міжнародної ринкової економіки. Ця модель є найефективнішою на етапі вирівнювання науково-технічних потенціалів України і розвинених країн світу;

3) модель «створення локального ідеологічного середовища у виробничій сфері за участі громадських формувань» на зразок колишніх «науково-технічних товариств», «винахідників і раціоналізаторів», сучасних «НТШ» тощо. У виробничій сфері слід стимулювати створення: «наукових парків», «технополісів», «територіальних науково-технічних центрів», що сприятиме концентрації на певній території наукового, освітнього, виробничого, фінансового потенціалів, об'єднаних єдиним процесом технологічного розвитку. Як результат погодженої дії всіх цих факторів складатиметься мережа взаємозв'язків з дуже високим ступенем децентралізації та самоорганізації. Ця модель ефективна для розвитку науки та високих технологій, однак вона потребує від суспільства певної політичної відкритості, в тому числі і для інновацій;

4) модель «розвитку міжгалузевих, регіональних, духовних та наукових технічних комплексів», яка може стати ідеологічною основою за умови генерації усіх її складових. Однак відсутність інших необхідних елементів ускладнює можливість реалізації цієї моделі, хоч її втілення не пов'язане з великими витратами національних ресурсів;

5) модель «розвитку міжнародного співробітництва у сфері духовності, культури, освіти, науки і техніки», орієнтована на створення Єдиної помісної української церкви та активну участь України у міжнародному науково-технічному співробітництві і широкому обміні науковими результатами та новими технологіями. Реалізація цієї моделі передбачає радикальне поліпшення якості вітчизняного наукового потенціалу та орієнтацію на пріоритетний розвиток співробітництва з сусідніми державами, духовними, науковими та іншими центрами української діаспори.

Необхідно погодитись з тим, що державна політика України має орієнтуватися на різні моделі розвитку залежно від стану науково-технічного потенціалу і конкретних проблем, які постають як перед суспільством, так і безпосередньо підприємствами, але всі вони мають бути скеровані на вимоги цивілізованого світу та на Європейські етичні стандарти.

Ці та інші обставини зумовлюють необхідність розробки відповідної скоординованої в галузевому і регіональному планах ідеологічної стратегії на макро-, мезо- та мікро-рівнях. Натомість на практиці, в умовах підприємств окремі недалекоглядні підприємці беруть до уваги такі види стратегій [5]:

– традиційна: прагнення тільки до нарощування обсягів виготовлюваних виробів, що в довгостроковій перспективі є гарантією відставання підприємства спершу в техніко-технологічному, а потім і в економічному аспектах. У нашому розумінні ідеологія має полягати у свідомій реалізації всебічно обґрунтованого підвищення якісного ефективного виробництва;

– опортуністська: зусилля підприємства спрямовані на пошук такого виду продукції, який не потребує особливих витрат на дослідження і розробку, але дає змогу виробникові упродовж певного періоду одноособово бути присутнім на ринку. Пошук і використання таких ніш ґрунтуються на глибокому знанні ринкової ситуації, високому рівні техніко-технологічного розвитку і великих адаптаційних здатностях підприємства. Однак, у нашому розумінні, ідеологія не має виключати високого ступеня ризику швидкої втрати монопольного становища;

– імітаційна: освоєння нової технології через закупівлю ліцензій в інших більш прогресивних систем. Це дешевше й надійніше, ніж власні розробки та витрати на нові винаходи. Така стратегія досить успішна, проте у нашому розумінні ідеологія має передбачати освоєння оригінального продукту розумової праці (що створює монопольну ситуацію), для цього потрібна висока кваліфікація фахівців і постійна підтримка досягнутого рівня;

– оборонна: досить затратномістка стратегія, направлена на підвищення технічного рівня виробництва, впровадження досліджень і розробок, реалізація якої не претендує на провідні позиції в певній галузі. У нашому розумінні, ідеологія має полягати в тому, щоб не відставати від інших систем у техніко-технологічному розвитку;

– залежна: дрібні підприємства виконують замовлення найбільших підприємств щодо виробництва нового продукту або виробничого методу;

– наступальна: завоювання всіма духовними, морально-етичними, науково-технічними засобами першого місця на ринку. У нашому розумінні, ідеологія має вимагати наявності фахівців високої кваліфікації, проведення великої організаторської роботи тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення особливостей розвитку таких негативних явищ становлення української держави, як бізнесовий нарцисизм, культурний та правовий нігілізм показало, що це тимчасове явище нав'язане ейфорією легкого збагачення у результаті недосконалості законодавства, безконтрольності з боку держави. Його можна розглядати як один з чинників гальмування розвитку національної економіки і входження у Європейську співдружність. Встановлено, що ця ситуація є результатом відсутності державницької ідеології та програм морально-етичного характеру, підвищення професійного рівня управління економікою, які можуть в певних рамках забезпечувати ефективний розвиток суб'єктів господарювання. Як інновації на промислових підприємствах служать основою підвищення конкурентоспроможності їх продукції на вітчизняному і міжнародному ринках, так і ідеологія посилює компоненту духовності та морально-етичного бізнесу, відповідального за поточні та кінцеві результати діяльності. Для цього необхідною є комплексна реалізація адаптивно-трансформаційних процесів та використання наявних методичних та програмно-цільових підходів. Програмно-цільові підходи передбачають виконання цільових комплексних наукових програм ідеологічного спрямування, які дозволяють найбільш ефективно вирішувати соціально-економічні та виробничо-технологічні завдання. Розробка та реалізація цільових комплексних програм потребує виконання певної сукупності робіт, їх послідовності, фінансування, інвестування ін.

В Україні немає досвіду та єдиної цілісної методики розробки і регулювання ідеологічної діяльності через цільові комплексні програми, тому запропонована нами власна комплексна методика розробки комплексних інноваційних програм враховує: оцінку і вибір наукової проблеми для програмного вирішення; формування комплексу цілей; розробку програми; визначення організаційно-економічного механізму управління програмою тощо. Така методика забезпечить якісну і своєчасну розробку цільових комплексних ідеологічних програм та їх функціонування. Проте реалізація ідеологічної концепції соціально-економічного розвитку в умовах нестабільної економіки неможлива без відповідного фінансування та залучення інвестицій. Тим часом в силу економіко-політичних обставин в країні існує несприятливий клімат щодо залучення іноземних та вітчизняних інвесторів. Бюджетні кошти використовуються на соціальні потреби, а власні кошти підприємств – в основному для підтримки виробництва, а на впровадження ідеологічних заходів їх не вистачає. Як результат, створюється підґрунтя для зловживань, самозбагачення, успішно процвітає нарцисизм у бізнесі, розвивається культурний та правовий нігілізм як негативне явище суспільних трансформацій. З метою подолання культурного та правового нігілізму необхідно вдатись до спеціальних засобів, які забезпечать: 1) якість законів та інших нормативно-правових актів, стабільність та плановірність в регулюванні суспільних відносин; 2) авторитет державної влади і налагодженість механізму її дії – наявність розвинутої державної структури, здатної забезпечити виконання закону;

вдосконалення системи управління правоохоронних органів і правозастосовної діяльності; зміцнення законності; підвищення ролі суду; 3) високий рівень загальної культури та правосвідомості, який дасть змогу закону працювати.

Список використаних джерел

1. Свинарченко Ю. В. *Поняття нарцисизм та його характеристика* / Ю. В. Свинарченко // *Психологічне консультування і психотерапія*. – 2014. – Вип. (1-2), С. 265–271.
2. Соколова Е. Т. *Нарцисизм как клинический и социокультурный феномен* / Е. Т. Соколова // *Вопросы психологии*. – 2009. – № 1. – С. 114–128.
3. Тофтул М. Г. *Сучасний словник з етики* / М. Г. Тофтул – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
4. Лютий Т. В. *Філософський енциклопедичний словник* / Т. В. Лютий, за заг. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
5. Андрушків Б. М. *Інноваційна політика* / Б. М. Андрушків, Ф. В. Бортняк [та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-Граф», 2012. – 484 с.
6. Андрушків Б. М. *Особливості використання державних важелів управління інноватикою суб'єктів господарювання як інструментом підвищення їхньої конкурентоспроможності (європейські акценти)* / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, О. Б. Погайдак, Р. П. Шерстюк // *Теорія та практика державного управління*. – 2015. – Вип. 2 (49). – С. 134–143
7. Федішин І. Б. *Особливості впровадження інновацій в умовах трансформації промислових підприємств (Європейські акценти)* / І. Б. Федішин; за заг. ред. Н. Б. Кирич. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. – 248 с.
8. Андрушків Б. М. *Корпоративна культура* / Б. М. Андрушків, С. П. Черничинець. – К. : Кондор, 2011. – 528 с.
9. Владимир О. *Чесний бізнес в Україні: необхідна об'єктивність та передумови введення* / О. Владимир // *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – № 1. – С. 71–80
10. *Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство* / Б. М. Андрушків. – Тернопіль : Терно-граф, 2008. – 424 с.
11. Кирич Н. Б. *Теоретичні та прикладні механізми управління стратегією підвищення господарсько-фінансової стабільності підприємства* / Н. Б. Кирич // *Економіка: проблеми теорії та практики*. – 2008. – № 3. – С. 136–142.

References

1. Svyarenko Yu.V. *Ponyattya nartsysyzm ta yoho kharakterystyka* [The concept of narcissism and its characteristics]. *Psykhoholichne konsul'tuvannya i psykhoterapiya – Psychological Counseling and Psychotherapy*, 2014, No. 1-2, p. 265-271 [in Ukrainian].
2. Sokolova Ye.T. *Nartsissizm kak klinicheskiy i sotsiokulturnyy fenomen* [Narcissism as a clinical and sociocultural phenomenon]. *Voprosyi psihologii – Issues of Psychology*, 2009, No. 1, p. 114-128 [in Russian].

3. Toftul M. H. Suchasnyi slovnyk z etyky [Contemporary Dictionary of Ethics]. Zhytomyr, 2014, 416 p. [in Ukrainian].
4. Lyutyi T. V., Shynkaruk V. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Kyiv: Abrys, 2002, 742 p. [in Ukrainian].
5. Andrushkiv B. M., Bortnyak F. V. Innovatsiyana polityka [Innovation policy]. Ternopil: Terno-Hraf, 2012, 484p. [in Ukrainian].
6. Andrushkiv B. M., Kyrych N. B., Pohaidak O. B. et al. Osoblyvosti vykorystannia derzhavnykh vazheliv upravlinnya innovatykoiu subiektiv hospodariuvannia yak instrumentom pidvyshchennya yikhnoyi konkurentospromozhnosti (yevropeys'ki aktsenty) [Features of state levers usage in innovation management as a tool for improving their competitiveness (European focus)]. Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya – Theory and Practice of Public Administration, 2015, No. 2(49), p. 134-143 [in Ukrainian].
7. Fedyshyn I. B., Kyrych N. B. Osoblyvosti vprovadzhennia innovatsii v umovakh transformatsii promyslovykh pidpryemstv (Yevropeys'ki aktsenty) [Features of innovation in terms of transformation of industrial enterprises (European Focus)]. Ternopil: Terno-Hraf, 2014, 248 p. [in Ukrainian].
8. Andrushkiv B. M., Chernychynets S. P. Korporatyvna kultura [Corporate culture]. Kyiv: Kondor, 2011, 528 p. [in Ukrainian].
9. Vladymyr O. Chesnyi biznes v Ukraini: neobkhidna obiektivnist ta peredumovy vvedennia [Honest business in Ukraine: the necessary objectivity and prerequisites for introduction]. Visnyk Ternopils'koho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – The Herald of Ternopil National Economic University, Ternopil: TNEU, 2014, No. 1, p. 71-80. [in Ukrainian].
10. Andrushkiv B. M. Ekonomichna ta mainova bezpeka pidpryemstva i pidpryemnytstva. Antyreiderstvo [Economic and property security of enterprise and entrepreneurship. Antiraiding]. Ternopil: Terno-Hraf, 2008, 424 p. [in Ukrainian].
11. Kyrych N. B. Teoretychni ta prykladni mekhanizmy upravlinnia stratehiieiu pidvyshchennia hospodarsko-finansovoyi stabilnosti pidpryemstva [Theoretical and applied mechanisms of management of improving the economic and financial stability of the enterprise]. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky – Economics: problems of theory and practice, 2008, No. 3, p. 136-142. [in Ukrainian].

Редакція отримала меріал 29 січня 2019 р.